

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU”, ARAD
FACULTATEA DE ȘTIINȚE UMANISTE ȘI SOCIALE
STUDII DOCTORALE: FILOLOGIE**

**TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT**

**Coordonator științific:
prof. univ. dr. Ionel Funeriu**

Doctorand: Diana Achim

**ARAD
2016**

**UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU”, ARAD
FACULTATEA DE ȘTIINȚE UMANISTE ȘI SOCIALE
STUDII DOCTORALE: FILOLOGIE**

**IPOSTAZE ALE NARATARULUI
ÎN DISCURSUL NARATIV LITERAR**

**Coordonator științific:
prof. univ. dr. Ionel Funeriu**

Doctorand: Diana Achim

**ARAD
2016**

Cuprins

Argument	2
Capitolul I: Istoria naratarului	7
1. 30 de ani de teorie.....	8
2. Accepții ale naratarului.....	83
Capitolul al II-lea: Teoria naratarului	95
1. Ce este naratarul.....	95
2. Ce nu este naratarul. Confuzii posibile.....	103
3. Funcții ale naratarului.....	105
4. Ipostaze ale naratarului. Definiții de lucru	110
Capitolul al III-lea: Lectura naratarului	130
1. Ipostaze ale naratarului în <i>Hanu-Ancuței</i> de Mihail Sadoveanu.....	133
2. Ipostaze ale naratarului în <i>Patul lui Procust</i> de Camil Petrescu.....	153
3. Ipostaze ale naratarului în <i>Craii de Curtea-Veche</i> de Mateiu Caragiale.....	170
4. Ipostaze ale naratarului în <i>Femeia în roșu</i> de Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăeș.....	186
Concluzii	244
Anexe	247
Bibliografie	296

Rezumat

*Dar și literatura tot asta înseamnă: a tăia pentru a înțelege.*¹

Problema naratarului – instanță fictivă a discursului narativ literar – a fost mai puțin studiată de teoreticienii literaturii. Mai precis, ea este abordată tangențial, din necesitatea de a păstra simetria instanțelor considerate importante – autorul, naratorul, personajul, cititorul – cu toate ipostazele lor. Naratarul beneficiază de câteva studii interesante și fundamentate, mai ales în ultimii ani, care însă nu au reușit să corecteze și să suplinească neglijarea acestei instanțe de către îndelungata istorie a teoriilor literaturii, care abordează nuanțat și polemic toate celelalte aspecte ale discursului narativ literar. Am constatat această lacună când, parcurgând literatură de specialitate în domeniul naratologiei și în domeniile conexe, ne-a surprins faptul că, deși celelalte instanțe ale comunicării narative sunt riguros abordate, naratarului nu i se acordă atenția cuvenită. Din perspectiva cercetării, este de la sine înțeles că problema naratarului ne-a preocupat cu atât mai mult cu cât înseamnă un teritoriu mai puțin explorat.

Studiul naratarului este un exercițiu interesant, de lectură „pe dos” a operei literare. Poziția privilegiată a naratarului, care are cuvântul și face discursul, captează atenția oricărui cititor concret. Personajele, care fac acțiunea, sunt un alt centru important de interes, iar autorul, creator al operei, ocupă o zonă care stârnește curiozitatea lectorului. În plus, noile teorii ale receptării au scos la lumină și importanța rolului cititorului în construcția sensului operei literare. În acest context, al teoriei discursului literar, naratarul seamănă cu Cenușăreasa. Lăsat în umbră, el susține prin funcțiile sale mecanismul complicat al transmiterii mesajului de la narator la cititorul concret, intermediază, filtrează, leagă firele nevăzute ale istoriei și discursului, este atent, receptiv, activ, pentru că, metaforic vorbind, numai naratarului i se potrivește condurul povestirii spuse de narator. Ca act de comunicare, discursul narativ literar este de neconceput în absența lui, pentru că naratorul se adresează întotdeauna cuiva, fie discret, fie direct.

¹ Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăeș, *Femeia în roșu*, prefață de Mircea Cărtărescu, Ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 436.

Un aspect foarte important legat de studiul tuturor instanțelor discursului narativ literar și implicit al naratarului este înțelegerea corectă a construcției operei literare și deci interpretarea adecvată a acesteia. O interpretare avizată nu poate face abstracție de mecanismul producerii discursului literar, de specificul comunicării artistice, mai complex decât orice alt act de comunicare. O parte esențială din acest mecanism este naratarul, pentru că orice discurs este influențat de destinatarul lui și de contextul comunicării. Naratarul este cel care asigură reglajul necesar transmiterii mesajului operei, pentru că actul de enunțare urmărește să convingă, să emoționeze, să impresioneze destinatarul, iar în literatură tocmai acest efect este fundamental.

Dincolo de rațiunile obiective, pe care le-am enunțat mai sus, există și un motiv de ordin subiectiv pentru care am ales să cercetăm ipostazele naratarului. Preferințele noastre de lectură se situează în zona prozei narative. Această cercetare ne ajută să devenim un cititor mult mai bun.

Rezultatele cercetărilor anterioare referitoare la tema aleasă sunt reunite în primul capitol al lucrării noastre, **Istoria naratarului**. În prima secțiune a acestui capitol, **30 de ani de teorie**, am prezentat o istorie a abordărilor teoretice ale problemei naratarului ca instanță fictivă a discursului narativ literar. Am creionat contextul teoretic în care se înscrie problematica naratarului, premisele apariției acestui concept, dar și dezvoltarea și avatarurile lui, până la momentul actual, când face obiectul unor interesante cercetări în naratologie. Am realizat selecția autorilor și a lucrărilor, care sunt prezentate aici, în funcție de relevanța lor pentru tema cercetării noastre. Evident, nu am acoperit întregul domeniu, atât de fecund, al naratologiei. Relevanța acestor teorii și a autorilor lor ține și de o preferință personală sau de accesul la bibliografie. Ne-am oprit, totuși, la nume cu greutate: Booth, Eco, Austin, Ricœur, Genette, Barthes, Todorov, Ohmann, Searle, Bremond, Iser, Lintvelt, Bal, Toma și lucrările lor de referință, în ordinea apariției lor. Criteriul cronologic ne-a permis, pe de o parte, să organizăm corect materialul teoretic, pe de altă parte ne-a oferit o viziune revelatorie asupra evoluției conceptului de naratar.

Astfel, Booth, în *Retorica romanului*², introduce termenul de *autor implicat*, această dublură a autorului concret, aflat la polul emiterii, care pune în evidență un strat până la el neexplorat al comunicării narative, al „întâlnirii” dintre autor și cititor, în operă. Concepția lui Umberto Eco este prezentată în evoluție, în trei lucrări reprezentative: *Opera*

² Wayne C. Booth, *Retorica romanului*, traducere de Alina Clej și Ștefan Stoenescu, București, Editura Univers, 1976.

*deschisă*³, *Lector in fabula*⁴ și *Limitele interpretării*⁵. Prima lucrare a lui Eco are marele merit de a fi răsturnat percepția consacrată asupra operei de artă, făcând o breșă în ideea că opera este o unitate finită, cu valoare intrinsecă, intangibilă, impenetrabilă, care trebuie doar contemplată. Receptarea capătă un rol important în creație. În cea de a doua lucrare pe care am avut-o în vedere, teoreticianul italian pornește de la premisa că textul este „o mașină leneșă” care cere din partea cititorului o implicare activă pentru a umple spațiile lăsate „albe”. Cea de a treia lucrare a lui Eco, prezentată de noi, pune problema strategiilor textuale implicate în procesul de comunicare artistică, a articulațiilor interne ale comunicării narative, a pragurilor și nivelurilor textuale, atât la polul emiterii, cât și la polul receptării. Apar termenii de *autor model* și *cititor model*, ca instanțe narative intermediare, situate pe traseul comunicării narativ literare, cu funcții distincte în filtrarea sau prelucrarea mesajului artistic.

Am prezentat, de asemenea, concepția lui J.L. Austin sintetizată în cea mai cunoscută lucrare a sa, *Cum să faci lucruri cu vorbe*.⁶ Descoperirea performativelor și teoria actelor ilocutorii a generat o serie întreagă de reacții și a deschis un câmp de cercetare nou, făcând posibilă elaborarea teoriei cunoscute sub numele de teoria actelor de vorbire (*speech acts*), sau a actelor de limbaj.

Paul Ricœur⁷ este un alt teoretician pe care l-am considerat important pentru subiectul cercetării noastre. La nivelul discursului, Ricœur subliniază caracterul dialogic, specific situației de comunicare pe care o actualizează orice enunțare, care presupune un interlocutor. Așa cum Booth postulase un *alter-ego* al autorului, întâlnim în concepția lui Ricœur un *alter-ego* al cititorului.

Gérard Genette, în *Figuri*,⁸ apelează la metafora inelului lui Möbius, care este revelatoare pentru înțelegerea faptului că textul literar se naște din dinamica forțelor implicate în emiterie și a celor implicate în receptare, acest *va-et-vient* care instituie o impresie de viu, de mișcare permanentă. Se pune aici, pentru prima dată, problema identificării mărcilor lingvistice ale destinatarului discursului narativ, care se realizează

³ Umberto Eco, *Opera deschisă. Formă și indeterminare în poeticile contemporane*, Ediția a II-a, traducere și prefață de Cornel Mihai Ionescu, Pitești București, Editura Paralela 45, 2002.

⁴ Umberto Eco, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*, în românește de Marina Spalas, prefață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Univers, București, 1991.

⁵ Umberto Eco, *Limitele interpretării*, traducere de Ștefania Mincu și Daniela Bucșă, Editura Pontica, Constanța, 1996.

⁶ J.L. Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, traducere din limba engleză de Sorana Corneanu, prefață de Vlad Alexandrescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.

⁷ Paul Ricœur, *Eseuri de hermeneutică*, traducere de Vasile Tonoiu, București, Editura Humanitas, 1995.

⁸ Gérard Genette, *Figuri*, selecție, traducere și prefață de Angela Ioan și Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1978.

prin analiza discursului naratorului, și, în același timp, găsim premisele realizării unei tipologii a naratarului, în funcție de criteriile înscrise în profilul instanței naratorului. De asemenea, în *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*⁹, Genette face un pas important în clarificarea relațiilor dintre instanțele comunicării narative, mai ales prin faptul că distinge între nivelurile textului, punând accentul asupra enunțării discursului, dar atingând și problema destinatarului discursului narativ.

Roland Barthes consideră, în *Romanul scriiturii*¹⁰, că lectura este cea care dezambiguiază codul simbolic al operei, dar, în același timp, contribuie la construcția ei, fără însă a-i deturna în vreun fel unicitatea și originalitatea.

Tzvetan Todorov, în *Poetica. Gramatica Decameronului*,¹¹ spune că cititorul dă relief și valoare textului, participă prin lectură la potențarea dimensiunilor estetice interne înscrise și prescrise de autor. Atunci când Todorov vorbește despre viziune, se introduce ideea de percepție în interiorul operei, care, în opinia noastră, este compatibilă cu noțiunea generală de naratar. Richard Ohmann¹² se referă la conceptul de *cititor ideal*, la momentul în care era recent introdus de Eco, semn că este un aspect care preocupă din ce în ce mai mult teoreticienii literaturii. Pe de altă parte, John R. Searle,¹³ în studiul pe care l-am ales ca relevant pentru cercetarea noastră, conciliază ideea lui Booth despre responsabilitatea polului emiterii în cooperarea romanescă prin alegerea retoricii celei mai adecvate, cu ideea că ascultătorul trebuie să treacă prin recunoașterea efectului (sau a scopului) ilocutoriu urmărit de vorbitor, prin recunoașterea regulilor constitutive ale unui act ilocutoriu, pentru a înțelege actele de vorbire.

*Logica povestirii*¹⁴, cartea lui Claude Bremond, demonstrează că, producându-și discursul, naratorul are anumite intenții, îndeplinește anumite acțiuni asupra publicului său. În privința definirii naratarului, care apare sub denumirea de *destinatar* sau *auditor*, am regăsit la Bremond opinii care se înscriu în linia deschisă de Gerald Prince.

⁹ Gérard Genette, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, traducere și prefață de Ion Pop, Editura Univers, București, 1994.

¹⁰ Roland Barthes, *Romanul scriiturii*, antologie, selecție de texte și traducere Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliu, prefață de Adriana Babeți, postfață de Delia Șepețean-Vasiliu, Editura Univers, București, 1987.

¹¹ Tzvetan Todorov, *Poetica. Gramatica Decameronului*, traducere și studiu introductiv de Paul Miclău, Editura Univers, București, 1975.

¹² Richard Ohmann în *Poetica americană. Orientări actuale*. Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.

¹³ John R. Searle în *Poetica americană. Orientări actuale*. Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981.

¹⁴ Claude Bremond, *Logica povestirii*, traducere de Micaela Slăvescu, prefață și note de Ioan Pânzaru, București, Editura Univers, 1981.

Wolfgang Iser susține în *Actul lecturii: o teorie a efectului estetic*¹⁵ că opera literară nu e textul, așa cum a fost el creat de un autor, nici actualizarea lui revendicată prin procesul lecturii, ci un spațiu virtual intermediar, în care regulile operei garantează libertatea receptării. Opera este perimetrul în care modul de a semnifica al operei este sesizat și imaginat de către cititor, adică se află dincolo de limba operei și de limba lectorului, în același timp.

Jaap Lintvelt, în *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*,¹⁶ începe prin elaborarea unui model comunicativ-pragmatic al textului narativ literar, în care se fac distincții clare între instanțele comunicării narative atât de des confundate. Pe baza opoziției funcționale între narator și actor, el stabilește deductiv cinci tipuri narative, prevăzute cu trăsături specifice și ilustrate cu exemple concrete. Lintvelt face o sinteză a concepțiilor din naratologie, punând la dispoziția celor interesați criteriile, reperele și schemele predecesorilor săi, marcând elementele de originalitate sau punctele de convergență. El consideră că noțiunea de naratar ar trebui să fie general acceptată, pentru a sublinia și prin denumire faptul că este perechea naratorului, destinatarul avut în vedere de discursul lui, precum și pentru a evita confuziile generate de utilizarea altor termeni.

Vorbind despre cooperarea romanescă, Radu Toma¹⁷ demonstrează că în veacul Luminilor cooperarea este refuzată din mai multe rațiuni care țin de epistemă și ideologie, literatura fiind considerată un câmp al frivolităților. Condițiile „nefericite” ale comunicării românești în veacul al XVIII-lea determină, în opinia teoreticianului român, acțiuni pe care locutorul trebuie să le realizeze pentru a stabili, totuși, o situație de comunicare, de cooperare. În acest sens, o consecință demonstrată de autor este „explozia”, atât a instanțelor EU și TU, cât și a diegezei.

O altă lucrare importantă prezentată de noi este cea a lui Mieke Bal, *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*.¹⁸ Este tratată problema strategiei discursului narativ ca mod de a influența receptarea exterioară și interioară a „conținutului” textului, în acest sens, autoarea considerând că focalizarea reprezintă cel mai puternic și mai subtil mijloc de manipulare datorită efectului de identificare produs.

¹⁵ Wolfgang Iser, *Actul lecturii: o teorie a efectului estetic*, traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2006.

¹⁶ Jaap Lintvelt, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, traducere de Angela Martin, studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1994.

¹⁷ Radu Toma, *Epistemă, ideologie, roman: secolul XVIII francez*, Editura Univers, București, 1982.

¹⁸ Mieke Bal, *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*, Ediția a II-a, traducere de Sorin Pârvu, cuvânt înainte de Monica Botez, Institutul European, Iași, 2008.

În cea de-a doua secțiune a acestui capitol, **Accepții ale naratarului**, am prezentat primul teoretician care a propus studiul sistematic al naratarului. Este vorba de Gerald Prince¹⁹, care definește cele mai importante instrumente de analiză a naratarului în discursul narativ literar, pune bazele teoretice ale studiului naratarului, sugerează criterii de clasificare a acestuia, definește funcțiile, identifică mărcile lingvistice care evidențiază prezența naratarului în discurs. Prezentarea concepției lui Prince este completată de cea a lui Gérard Genette,²⁰ și a lui Mary Ann Piwowarczyk²¹, precum și de exemple pe care le propunem din opere literare românești (proză de Mihai Eminescu, Mihail Sadoveanu, Mateiu Caragiale, Camil Petrescu). În plus, ne referim și la alte definiții pe care Prince le formulează în dicționarul său de naratologie,²² care valorifică conceptul de naratar, introducerea acestei noțiuni accentuându-i importanța în comunicarea narativă.

După ce am constatat că în cercetările anterioare apar o serie de ambiguități, confuzii, lacune sau inadvertențe în definirea naratarului, ne-am propus să le limpezim în capitolul al doilea, **Teoria naratarului**, unde am prezentat propria noastră concepție asupra acestei instanțe a discursului narativ. Demersul nostru a avut în vedere câteva repere: **1. Ce este naratarul, 2. Ce nu este naratarul. Confuzii posibile, 3. Funcții ale naratarului** respectiv **4. Ipostaze ale naratarului. Definiții de lucru**. În prima secțiune am formulat șapte definiții ale naratarului pe care le-am susținut cu explicații. Acestea se sprijină pe literatura de specialitate parcursă, pe sintetizarea mai multor teorii, dar și pe observațiile proprii. Am pornit în demersul nostru teoretic de la ideea că, pentru fiecare discurs narativ, naratarul este unic, are/ este o amprentă inconfundabilă. Spre deosebire de narator, naratarul este dublu delegat. Pe de o parte, este postulat de discurs, înscris în momentul producerii sale și actualizat odată cu lectura. Pe de altă parte, el este spațiul de intervenție al cititorului concret, locul în care acesta poate păși în interiorul discursului. Având în vedere că instanța cititorului concret este variabilă, pentru că un text, odată publicat, poate fi citit de un număr infinit de cititori reali, instanța naratarului se relativizează, devine instabilă. De aici dificultatea de a o cuprinde într-o definiție. Identificarea profilului acestei instanțe a discursului presupune înțelegerea profundă a țesăturii textului, dar intervine și o latură subiectivă, pentru că naratarul unui text devine, capătă o formă, pe măsură ce ia contact cu cititorul concret. Totuși, el poate fi prins într-o

¹⁹ Gerald Prince, *Introduction à l'étude du narrataire*, „Poétique”, nr. 14, 1973, pp. 178-196.

²⁰ Gérard Genette, *Figures III*, collection Poétique, aux Éditions du Seuil, Paris, 1972, pp. 265-267.

²¹ Mary Ann Piwowarczyk, *The narratee and the situation of enunciation: A reconstitution of Prince's theory*, „Genre”, 9, 1976, p. 161.

²² Gerald Prince, *Dicționar de naratologie*, traducere de Sorin Pârvu, Institutul European, Iași, 2004.

clasificare în funcție de criteriile invariabile, făcând posibilă identificarea lui, stabilirea unui profil specific discursului analizat, și, în fine, poate contribui la interpretări inedite ale operei, pentru că, în definitiv, acesta este câștigul unei analize naratologice. Având în vedere că naratarul este un construct al naratorului, este fictiv. Spre deosebire de narator, care este reperabil de la început pentru că vorbește, naratarul suportă definiții de aproximare, pentru că trebuie un efort conjugat pentru a-l descoperi înscris în discurs și pentru a-l reconstrui în funcție de cititorul concret, coordonată variabilă, care este imprevizibil.

Așadar, am definit naratarul ca spațiu de intervenție în discurs (Definiția 1). În procesul de construcție a discursului, naratarul este controlat parțial de narator, care îl face posibil, ca ofertă virtuală de dialog pentru destinatarul său. Cititorul concret poate pătrunde și conlucra, din interior, la țeserea discursului, numai în această formă. Apoi, am considerat că naratarul este o articulație interior – exterior. (Definiția 2) Naratarul, precum o scenă, actualizează textul, fiind un spațiu de desfășurare și trecere între extratextual (realitatea concretă, a publicului cu un anumit profil cultural) și intradiscursiv (ficțiunea construită prin discurs). Ca orice articulație, naratarul trebuie să funcționeze, pentru a face și mecanismul textului să funcționeze în relație cu lumea în care se actualizează. Am considerat că naratarul este mișcarea *afară – înăuntru – afară* (Definiția 3) valorificând metafora inelului lui Möbius propusă de Genette.²³ Apoi, naratarul este o dublă subiectivitate (Definiția 4). Fiind dublu delegat, atât de autor, prin narator, cât și de cititor, naratarul are o formă instabilă, particularitățile sale depinzând, pe de o parte, de cel care îl delegă de la polul emiterii, pe de altă parte, de subiectivitatea cititorului, care „îl locuiește” câtă vreme parcurge opera literară. Naratarul este, am demonstrat noi, receptor și destinatar al discursului (Definiția 5). El este un receptor intern al discursului narativ, și, în funcție de situația narativă, este destinatarul vizat sau nu de discurs. Naratarul este o poziție fictivă a cititorului în text (Definiția 6) pentru că ipostazele acestei instanțe asigură intrarea în text a cititorului concret sub forma permisă de discursul narativ. În fine, naratarul este mediator (Definiția 7), asigurând și menținând comunicarea dintre interiorul discursului și exteriorul textului, oferind posibilitatea cititorului de a intra în relație cu lumea narată.

²³ Gérard Genette, *Figuri*, selecție, traducere și prefață de Angela Ioan și Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1978, p.138.

În secțiunea a doua am argumentat distincțiile care trebuie făcute între naratar și alte instanțe ale discursului narativ cu care poate fi confundat: cu cititorul concret, cu cititorul abstract sau cu actorul.

În secțiunea a treia, am desprins, din definiții, funcțiile naratarului și le-am explicat, ilustrându-le cu exemple din diverse texte suport din literatura română. Astfel, ne-am referit la literatura pentru copii (Cezar Petrescu), literatura aservită comunismului (Eugen Mihăescu), literatura iluministă (Ion Budai-Deleanu), literatura avangardei (Tristan Tzara), cu scopul de a demonstra că, indiferent de epocă, naratarul are funcția de a asigura acordul autor – cititor, care nu trebuie să fie perfect, ci trebuie să îndeplinească un rol mult mai important: să asigure dinamica textului.

În secțiunea **4. Ipostaze ale naratarului. Definiții de lucru** am realizat o analiză pe text care să demonstreze practic modul în care funcționează identificarea corectă a naratarului în interpretarea textului literar, utilizând ca suport un fragment de proză narativă aparținând lui Mihai Eminescu. În primul rând, am determinat naratarul de grad zero, ipostază intrinsecă oricărui discurs narativ literar, un receptacol al memoriei discursului. Astfel, am arătat că naratarul de grad zero deține informații legate de sensul propriu al cuvintelor, stăpânește perfect gramatica, raționează, știe regulile primare ale construirii unei istorii și are memorie. Apoi am analizat textul suport din perspectiva a trei tipuri de cititori – competent, mediu și inocent. Analiza a constatat în exercitarea competențelor cititorului concret: rezumarea textului, situarea într-un context cultural, identificarea convențiilor formale în care se înscrie textul, analiza stilistică a textului, interpretarea textului. Am determinat apoi naratarul specific, demonstrând că definițiile pe care le-am formulat funcționează. Naratarul de grad zero poate fi determinat în orice discurs narativ, fiind o ipostază pasivă, dar proprie existenței discursului. De asemenea, naratarul specific a fost identificat ca deviație de la gradul zero al naratarului, respectiv ca loc de intervenție al celor trei tipuri de cititori. În continuare am propus o tipologie a naratarilor bazându-ne pe teoriile expuse în secțiunile anterioare și pe observațiile proprii.

Din perspectiva cercetării noastre, am identificat, pe lângă naratarul de grad zero, două mari categorii de naratari, determinate de relația cu diegeza: naratarul extradiegetic și naratarul intradiegetic. Atât naratarul extradiegetic cât și cel intradiegetic pot avea două ipostaze: naratarul explicit și naratarul implicit. Naratarul explicit poate cunoaște, la rândul său, două ipostaze: naratarul declarat și naratarul nedeclarat. Pe lângă tipologia naratarilor am dat exemple din diverse opere literare și, în final, am realizat o reprezentare schematică a categoriilor de naratari pe care i-am definit.

Obiectivele principale ale demersului nostru au fost de a valida ipostazele naratarului pe care le-am propus și de a demonstra că identificarea corectă a naratarului specific fiecărui discurs narativ literar aduce un plus în comprehensiunea sensului global al operei, completând interpretările consacrate de critica literară.

În acest sens, în capitolul al treilea, **Lectura naratarului**, am pus în practica analizei discursului conceptele definite anterior. Demersul nostru analitic are patru părți, delimitate în funcție de patru opere literare în care analizăm relația narator – naratar și identificăm ipostazele naratarului: **1. Ipostaze ale naratarului în *Hanu-Ancuței* de Mihail Sadoveanu; 2. Ipostaze ale naratarului în *Patul lui Procust* de Camil Petrescu; 3. Ipostaze ale naratarului în *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu Caragiale și 4. Ipostaze ale naratarului în *Femeia în roșu* de Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăeș.** Fiecare dintre cele patru părți conține o analiză globală a discursului narativ și a consecințelor, la nivelul semnificațiilor, a identificării ipostazelor naratarului.

Ca metodă de cercetare am ales analiza pe fragmente semnificative și analiza globală a textelor, din punct de vedere naratologic. După identificarea mărcilor lingvistice ale prezenței naratarului în discursul narativ, am utilizat trei întrebări, pentru a ne ghida demersul analitic: *cine povestește?* – pentru a identifica naratorul, *cui povestește?* – pentru a identifica naratarul, *în ce scop povestește?* – întrebare al cărei răspuns reglează raportul narator – naratar și ipostazele naratarului.

Am ales pentru demonstrație texte autentice din literatura română, deși a existat și tentația literaturii universale, dar traducerile, așa cum se știe, pot trăda. Pentru că analiza naratologică și depistarea mărcilor lingvistice ale naratarului presupune atenție la toate detaliile discursului, am decis să ne oprim la ceea ce suntem în măsură să înțelegem cel mai bine: limba română. De asemenea, operele alese ca suport sunt reprezentative pentru autorii lor și pentru literatura română. Discursul mării literaturi a constituit o provocare serioasă, pentru că există deja o receptare critică consacrată, deci ne-am asumat riscul să adăugăm ceva acolo unde pare că nu mai există multe de spus. Bineînțeles, selecția textelor analizate a avut în vedere și relevanța lor pentru zona noastră de interes. Textele suport sunt dinamice din perspectiva instanțelor naratarului și naratarului și, în plus, activează o funcție „meta”²⁴, toate având și un discurs despre discurs.

²⁴ Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2001, p. 310.

Pentru primele trei dintre cele patru opere literare alese, analiza pe fragmente semnificative se regăsește în secțiunea **Anexe**, un fel de bucătărie internă pentru înțelegerea raportului dintre instanțele comunicării narative. Pentru romanul *Femeia în roșu* de Mircea Nedelciu, Adriana Babeți, Mircea Mihăeș am făcut doar o analiză globală, având în vedere specificul construcției acestui roman unic.

La finalul demersului nostru am constatat că analiza textelor literare suport a validat definițiile date naratarului, funcțiile acestei instanțe narative, dar, mai ales, a adăugat un punct de vedere inedit la ceea ce s-a spus deja în discursul critic consacrat. Cu alte cuvinte, așa cum ne-am dorit, operația naratologică nu a devenit o autopsie pe cadavrul literaturii „îmbucătățit” de instrumentele teoriei, ci a îmbogățit cu sens viața operei literare.

De aceea, în final, am formulat **Concluzii** și deschideri pentru cercetări viitoare, având conștiința că demersul nostru nu a epuizat subiectul ipostazelor naratarului, ci atrage doar atenția asupra unui domeniu mai puțin cercetat de naratologie și propune un moment de reflecție asupra instrumentelor teoretice oferite pentru abordarea discursului narativ literar.

Naratarul specific, ca amprentă unică a textului narativ literar, este o instanță care, în funcție de competența de lectură a cititorului concret, este sau nu vizibilă. Pentru cititorul inocent, naratarul nu există, pentru că are capacitatea de a se identifica cu el, de a păși în interiorul poveștii prin el. Cu cât cititorul este mai inocent, cu atât instanța naratarului este mai estompată, pentru că cititorul naiv consideră că el este cel interpelat de vocea narativă. Lectorul competent devine conștient de mecanismul de producere – receptare a discursului și distanța sa față de diegeză e dată de perceperea acestui spațiu reprezentat de naratar. Pentru lectorul competent distanțarea de mecanismul facerii textului și identificarea strategiei discursive duce la realizarea sensului. Așadar, naratarul este instanța care reglează receptarea adecvată a operei, în funcție de fiecare cititor: pentru cel inocent, naratarul asigură integrarea în istorie, participarea din interior la evenimentele narate, iar pentru cititorul competent, naratarul asigură înțelegerea sensului.

Un caz particular al comunicării narative este cel al discursului literaturii postmoderne, în care, așa cum am demonstrat, naratarul este un *avatar*, deși ipostazele sale sunt aceleași și pot fi determinate cu aceleași instrumente de analiză. Așa cum, în mediul virtual, avatarul este o imagine grafică ale cărei caracteristici exterioare sunt variabile, fiind o personificare iconică a unui utilizator care pătrunde astfel în realitatea virtuală, la fel, naratarul își schimbă permanent aparența, cu flexibilitatea cerută de dinamica discursului literaturii postmoderne.

Pe parcursul cercetării, am sesizat că există câteva aspecte care pot face subiectul unor cercetări viitoare. Limitele cercetării noastre sunt legate, în primul rând, de tipologia textelor utilizate. Am ales opere literare al căror mod de construcție este dinamic din perspectiva relației narator – naratar și au un discurs despre discurs. Nu am probat utilitatea instrumentelor definite pe texte al căror discurs este construit, în întregime, de același narator, aflat în relație cu, probabil, același tip de naratar. Credem că ar fi de interes pentru o cercetare viitoare analiza ipostazelor naratarului într-o operă care se derulează, integral, împrumutând convențiile jurnalului sau, la polul opus, un discurs construit de un narator neutru, distant, impersonal. Nu am intrat în această zonă de cercetare, dar constatăm intuitiv că există câteva situații narrative care au nevoie de alte instrumente de analiză.

De asemenea, credem că ar fi de interes pentru continuarea acestei cercetări să reflectăm la următoarele întrebări:

1. Care este diferența între naratarul unui discurs narativ literar și naratarul unui discurs narativ nonliterar?
2. Profilul naratarului evoluează în timp, odată cu evoluția istoriei literaturii?
3. Există un profil al naratarului specific discursului scris aparținând unui autor?
4. Relația narator – naratar ilustrează un model cultural de relaționare cu „celălalt” specific unei epoci?

Avem conștiința că nu am găsit rezolvare la toate problemele ridicate de ipostazele naratarului, că instrumentele teoretice propuse de noi se pot îmbunătăți și că se vor găsi, probabil, nu numai răspunsuri la întrebările formulate mai sus, ci chiar alte întrebări, lista acestora rămânând deschisă.

Bibliografie

Achim, Diana, *Stances of the Narratee*, în „Journal of Humanistic and Social Studies”, papers presented at the International Symposium “RESEARCH AND EDUCATION IN INNOVATION ERA”, “Aurel Vlaicu” University of Arad, 8-9 th of November 2012, Volume III, No. 2 (6)/2012, pp. 9-20.

Achim, Diana, *Ipostaze ale naratarului în Patul lui Procust de Camil Petrescu în Studii filologice și teologice*, coordonator Corneliu Pădurean, referenți științifici Lizica Mihaș, Ionel Funeriu, Ioan Tulcan, Constantin Rus, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2014, pp. 13-27.

Achim, Diana, *Lectura naratarului în Hanu-Ancuței de Mihail Sadoveanu I*, în „Limba Română”, Nr.1-2, anul XXVI, Chișinău, 2016.

Adam, Jean Michel, *Le récit*, Presses Universitaires de France, Paris, 1984.

Aristotel, *Poetica*, Editura Academiei, București, 1965.

Aristotel, *Retorica*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftעי, Editura Iri, București, 2004.

Auerbach, Erich, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, în românește de I. Negoșescu, prefață de Romul Munteanu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.

Austin, J. L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, traducere de Sorana Corneanu, prefață de Vlad Alexandrescu, Editura Paralela 45, București, 2003.

Bal, Mieke, *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*, Ediția a II-a, traducere de Sorin Pârveu, cuvânt înainte de Monica Botez, Institutul European, Iași, 2008.

Balotă, Nicolae, *Arta lecturii*, Editura Cartea Românească, București, 1978.

Balzac, Honoré de, *Béatrix. Eugénie Grandet*, traducere de Haralambie Grănescu și Cezar Petrescu, Editura Cartea Românească, 1982.

Barthes, Roland, *Romanul scriiturii*, antologie, selecție de texte și traducere Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliu, prefață de Adriana Babeți, postfață de Delia Șepețean-Vasiliu, Editura Univers, București, 1987.

Benveniste, Émile, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, traducere de Lucia Magdalena Dumitru, Editura Teora, București, 2000.

Bergez, Daniel, Barbéris, Pierre, De Biasi, Pierre-Marc, Marini Marcelle, Valency, Gisèle, *Introduction aux méthodes critiques pour l'analyse littéraire*, sous la direction de Daniel Bergez, Bordas, Paris, 1990.

Bidu-Vrănceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu Ruxândoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2001.

Bodiștean, Florica, *O teorie a literaturii*, Editura Mirton, Timișoara, 2005.

Bodiștean, Florica, *Poetica genurilor literare*, Editura Mirton, Timișoara, 2006.

Bollak, Jean, *Sens contra sens: cum citim?* Convorbiri cu Patrick Llored, traducere de Magda Jeanrenaud, prefață de Andrei Corbea, Editura Polirom, București, 2001.

Booth, Wayne C., *Retorica romanului*, traducere de Alina Clej și Ștefan Stoenescu, București, Editura Univers, 1976.

Borges, Jorge Luis, *Sfera lui Pascal*, în *Eseuri*, traducere și note de Irina Dogaru, Cristina Hăulică, Andrei Ionescu și Tudora Șandru-Mehedinți, Editura Polirom, 2015.

Bremond, Claude, *Logica povestirii*, traducere de Micaela Slăvescu, prefață și note de Ioan Pânzaru, București, Editura Univers, 1981.

Budai-Deleanu, Ion, *Țiganiada*, antologie, prefață și note finale de Romul Munteanu, ediție îngrijită de prof. J. Byck, Editura Tineretului, București, 1962.

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982.

Călinescu, George, *Cronicile optimistului*, E.L., București, 1965.

Călinescu, Matei, *A citi, a reciti, Către o poetică a (re)lecturii*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, Editura Humanitas, București, 1999.

Cioculescu, Șerban, Streinu, Vladimir, Vianu, Tudor, *Istoria literaturii române moderne*, Ediția a II-a, Editura Didactică și Pedagogică, , București, 1971.

Ciopraga, Constantin, *Mihail Sadoveanu*, Editura Tineretului, București, 1970.

Comloșan, Doina, *Despre literatură*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2003.

Comloșan, Doina, *Teoria textului literar*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2003.

Comloșan, Doina, Borchin, Mirela, *Dicționar de comunicare (lingvistică și literară)*, vol. II, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2003.

Cordoș, Sanda, *Ce rost mai are să citim literatură?*, Editura Compania, București, 2004.

Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, Ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 1998.

Cornea, Paul, *Studiu introductiv la ediția I*, I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, vol. I, E.S.P.L.A., 1958.

- Crohmălniceanu, Ov. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Editura Minerva, București, 1972.
- Ducrot, Oswald, „Esquisse d'une théorie polyphonique de l'énonciation”, *Le Dire et le Dit*, Paris, Ed. De Minuit, 1984.
- Eco, Umberto, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*, Editura Univers, București, 1991.
- Eco, Umberto, *Opera deschisă. Formă și indeterminare în poeticile contemporane*, Ediția a II-a, traducere și prefață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Paralela 45, București, 2002.
- Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, traducere de Ștefania Mincu și Daniela Bucșă, Editura Pontica, Constanța, 1996.
- Eco, Umberto, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Editura Pontica, Constanța, 1997.
- Eco, Umberto, *Confesiunile unui tânăr romancier*, Editura Polirom, București, 2011.
- Eminescu, Mihai, *Proză literară*, ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion, Editura pentru literatură, 1964.
- Fontanier, Pierre, *Figurile limbajului*, traducere, prefață și note Antonia Constantinescu, Editura Univers, București, 1977.
- Genette, Gérard, *Figuri*, selecție, traducere și prefață de Angela Ioan și Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1978.
- Genette, Gérard, *Figures III*, collection Poétique, aux Éditions du Seuil, Paris, 1972.
- Genette, Gérard, *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*, traducere și prefață de Ion Pop, Editura Univers, București, 1994.
- Genette, Gérard, *Opera artei* vol. II, *Relația estetică*, traducere de Muguraș Constantinescu, Editura Univers, București, 2000.
- Hăulică, Cristina, *Textul ca intertextualitate. Pornind de la Borges*, Editura Eminescu, București, 1981.
- Houbedine, Jean-Louis, *Cercetarea preliminară a noțiunii de text*, text tradus din volumul *Théorie d'ensemble*, Ed. du Seuil, coll. „Tel Quel”, Paris, 1968, publicat în *Nouvelle critique*, nr. 11, sub titlul *Texte, structure, histoire*, în volumul *Pentru o teorie a textului*, Antologie „Tel Quel” 1960-1971, introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliu, Editura Univers, București, 1980.
- Iosifescu, Silviu, *Construcție și lectură*, Editura Univers, București, 1970.
- Iser, Wolfgang, *Actul lecturii: o teorie a efectului estetic*, traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.

- Jauss, Hans Robert, *Question and Answer: Forms of Dialogic Understanding*, Translated by Michael Hays, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.
- Jenny, Laurent, *Rostirea singulară*, traducere și postfață de Ioana Bot, prefață de Jean Starobinski, Editura Univers, București, 1999.
- Kayser, Wolfgang, *Opera literară. O introducere în știința literaturii*, traducere și note de H.R. Radian, cuvânt înainte de Mihai Pop, Editura Univers, București, 1979.
- Kristeva, Julia, *Le texte du roman. Approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle*, The Hague, Mouton, 1970.
- Kristeva, Julia, *Problemele structurii textului*, text tradus din volumul *Théorie d'ensemble*, Ed. du Seuil, coll. „Tel Quel”, Paris, 1968, în volumul *Pentru o teorie a textului*, Antologie „Tel Quel” 1960-1971, introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliiu, Editura Univers, București, 1980.
- Lintvelt, Jaap, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere – teorie și analiză*, traducere de Angela Martin, studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1994.
- Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Vol. I, II, III, Editura Minerva, București, 1981.
- Manolescu, Nicolae, *Lecturi infidele*, Editura pentru literatură, București, 1966.
- Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei. Metamorfozele romanului*, ediție îngrijită de Mircea Mihăieș, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- Marino, Adrian, *Biografia ideii de literatură*, III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
- Marino, Adrian, *Critica ideilor literare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974.
- Mincu, Marian, *Textualism și autenticitate*, Editura Pontica, Constanța, 1993.
- Moeschler, Jacques, Reboul, Anne, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coordonarea traducerii Carmen Vlad și Liana Pop, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1999.
- Nedelciu, Mircea, Babeți, Adriana, Mihăieș, Mircea, *Femeia în roșu*, prefață de Mircea Cărtărescu, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2003.
- Ohmann, Richard, în *Poetica americană. Orientări actuale*. Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain, Editura Dacia, Cluj-Napoca, , 1981.
- Pamuk, Orhan, *Romancierul naiv și sentimental*, traducere din engleză și note de Rebeca Turcuș, Editura Polirom, București, 2012.

- Petrescu, Camil, *Patul lui Procust*, Ediție îngrijită și curriculum vitae de Florica Ichim, Editura 100+1 Gramar, București, 1996.
- Piwowarczyk, Mary Ann, *The Narratee and the Situation of Enunciation: A Reconsideration of Prince's Theory*, „Genre”, 9 (1976), pp. 161-177.
- Platon, *Republica*, în *Opere*, V, traducere de Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Poenar, Horea, *Teoria peștelui-fantomă. Zece studii și șapte scurt-metraje despre teorie*, Editura Tracus Arte, București, 2016.
- Popa, Marian, *Homo fictus. Structuri și ipostaze*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Prince, Gerald, *Dicționar de naratologie*, traducere de Sorin Pârvu, Institutul European, Iași, 2004.
- Prince, Gerald, *Introduction à l'étude du narrataire*, „Poétique”, nr. 14, april 1973.
- Propp, Vladimir I., *Morfologia basmului*, traducere de Radu Nicolau, Editura Univers, București, 1970.
- Propp, Vladimir I., *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, traducere de Radu Nicolau, prefață de Nicolae Roșianu, Editura Univers, București, 1973.
- Ray, William, *Recognizing Recognition: The Intra-textual and Extra-textual Critical Persona*, „Diacritics”, Vol. 7, no.4, 1977, pp. 20-33.
- Ricardou, Jean, *Noi probleme ale romanului*, în românește de Liana și Valentin Atanasiu, prefață de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1988.
- Ricœur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, traducere de Vasile Tonoiu, București, Editura Humanitas, 1995.
- Ricœur, Paul, *Du texte a l'action, Essais d'herméneutique II*, Éditions du Seuil, Paris, 1986.
- Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Éditions du Seuil, Paris, 1990.
- Riffaterre, Michael, *The Self-Sufficient Text*, „Diacritics”, Vol. 3, No. 3, 1973, pp. 39-45.
- Sadoveanu, Mihail, *Hanu-Ancuței. Țara de dincolo de negură*, Ediție îngrijită de Fănuș Băileșteanu și Valeria Filimon, postfață și tabel cronologic de Fănuș Băileșteanu, Editura Agora, București, 2005.
- Said, Edward W., *The Text, the World, The Critic*, The Bulletin of the Midwest Modern Language Association, Vol. 8, No. 2, 1975, pp. 1-23.
- Searle, John R., în *Poetica americană. Orientări actuale*. Studii critice, antologie, note și bibliografie de Mircea Borcilă și Richard McLain, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

- Sollers, Philippe, *Nivelurile semantice ale unui text modern*, text tradus din volumul *Théorie d'ensemble*, Ed. du Seuil, coll. „Tel Quel”, Paris, 1968, în volumul *Pentru o teorie a textului*, Antologie „Tel Quel” 1960-1971, introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliiu, Editura Univers, București, 1980.
- Starobinski, Jean, *Textul și interpretul*, traducere și prefață de Ion Pop, Editura Univers, București, 1985.
- Todorov, Tzvetan, *Poetica. Gramatica Decameronului*, traducere și studiu introductiv de Paul Miclău, Editura Univers, București, 1975.
- Todorov, Tzvetan, *Povestirea primitivă*, text tradus din volumul *Poétique de la prose*, Ed. du Seuil, coll. „Poétique”, 1971, în volumul *Pentru o teorie a textului*, Antologie „Tel Quel” 1960-1971, introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliiu, Editura Univers, București, 1980.
- Toma, Radu, *Epistemă, ideologie, roman: secolul XVIII francez*, Editura Univers, București, 1982.
- Tzara, Tristan, *Șapte manifeste DADA. Lampisteries. Omul aproximativ 1925-1930*, versiuni românești, prefață și note de Ion Pop, Editura Univers, București, 1996.
- Van Cuilenburg, J.J., Scholten, O., Noomen, G.W., *Știința comunicării*, versiune românească și studiu introductiv de Tudor Olteanu, Editura Humanitas, București, 1998.
- Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura Minerva, București, 1981.
- Vlad, Ion, *Descoperirea operei. Comentarii de teorie literară*, Editura Dacia, Cluj, 1970.
- Vlad, Ion, *Lectura romanului*, Editura Dacia, Cluj, 1983.
- Wellek, René, Warren, Austin, *Teoria literaturii*, în românește de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.
- ***, *Pentru o teorie a textului*, Antologie „Tel Quel” 1960-1971, Introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasiliiu, Editura Univers, București, 1980.
- Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, (DEX) Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.
- Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București.

e-Bibliografie

<http://www.dictio.ro/juridic/circumstante-atenuante>, adresă accesată în 25.06.2016, ora 19.45.

<http://www.lapunkt.ro/2013/05/14/despre-primii-forumisti-romani/>, adresă accesată în 8 iulie 2016, ora 18.00.

https://www.jstor.org/stable/464854?seq=1#page_scan_tab_contents, adresă accesată în 10 iulie 2016, ora 18.00

<https://www.fichier-pdf.fr/2013/07/07/genette-gerard-figures-iii-discours-de-r-gerard-genette-1/preview/page/262/>

<https://dexonline.ro/>

https://www.jstor.org/stable/464526?seq=1#page_scan_tab_contents, adresă accesată în 10 iulie 2016, ora 18.30.

https://www.jstor.org/stable/464854?seq=1#page_scan_tab_contents, adresă accesată în 10 iulie 2016, ora 18.00.